

Kapitalin Gelişimi, Teritoryal Politik İktisadi Kırılganlıklar ve ABD Dış Politikasında Güvenlikleştirme

Mehmet Hişyar KORKUSUZ¹

Öz

Modern siyaset ve devlet düzeninin ortaya çıkışında pek çok yapı, aktör, faktör ve dinamiğin tarihsel gelişim içindeki ilişki ve etkileşimi rol oynadı. Bu çalışmada kapitalin gelişimi, teritoryal politik iktisadi kırılganlıklar ve ilgili ülke ya da ülkelerin güvenlikleştirme eğilimi kapsama alınmaktadır. Temel konu ve problematik başlıkta belirtilen ilişkisellikler ve güç konfigürasyonlarının güvenlikleştirme üzerindeki etki ve sonuçlarının analiz ve değerlendirilmesi çerçevesinde şekillendirilmektedir. İlgili politik iddia ve önermeler, farklı olgular, durumlar, değişim ve gelişmeler karşısında kavramsal ve bağlamsal açıdan etüt edildi. Tarihsel, politik ve toplumsal bağlamın mukayeseli analizi ve ilgili konu başlığının birden çok disiplini doğrudan ilgilendirmesi dolayısıyla disiplinler arası bir metodoloji benimsendi. Bu meselenin güvenlik ve güvenlikleştirme kapsamındaki kuramsal yaklaşımları dahil ederek ele alınması ve sürecin uzun vadede ortaya çıkardığı problem alanları çok katmanlı ve eleştirel bir bakışla işlendi. Makalede kapitalin gelişim süreci tarihsel kapitalizmin ortaya çıkışının yanı sıra teritoryal politik iktisadi kırılganlıklar çerçevesinde ele alındı. ABD'nin son otuz yılda önemli ölçüde artan borçlanma konusu ve dış politikasındaki güvenlikleştirme eğilimi tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde Ortadoğu bölgesine ve dünya sistemine etkileri bakımından değerlendirildi.

Anahtar kelimeler: Kapitalin tarihsel serüveni, politik iktisadi kırılganlıklar, güvenlik/güvenlikleştirme, ABD'nin borç yükü.

Jel kodları: P160, F590, F520, N200.

Expanding Capital, Territorial Political Economic Fragilities and the Securitization in Foreign Policy of the USA

Abstract

The relationship and interaction of many structures, actors, factors and dynamics throughout the history played a role in the emergence of modern politics and state order. This study covers the development of capital, territorial political and economic fragilities and the securitization tendency of countries. The main topic and problematic and the effects and consequences of the relationality and power configurations on securitization is shaped and debated within a framework of analysis and evaluation. Political claims and propositions on the subject were studied conceptually and contextually in the face of different facts, situations, changes and developments. An interdisciplinary methodology was adopted due to the comparative analysis of the historical, political and social

¹ **Sorumlu yazar/Corresponding author:** Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Hişyar Korkusuz, İnönü Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, mehmet.korkusuz@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1894-3771

context and the fact that the relevant topic directly concerns more than one discipline. Addressing this issue by incorporating theoretical approaches within the scope of security and securitization and the problem areas that the process has revealed in the long term were made with a multi-layered and critical view. In the article the development process of capital and its effects were discussed in the context of territorial political and economic fragility and the emergence of historical capitalism. The significantly increasing debt of the USA in the last thirty years and the securitization trend in its foreign policy were evaluated and analyzed in terms of its effects on the Middle East region and the world system in a historical and social context.

Keywords: The historical adventure of capital, political economic fragilities, security/securitization, USA debt burden.

Jel codes: P160, F590, F520, N200.

1. Giriş

Tarihsel süreç içinde ortaya çıkan ulus-devlet modelinin modern dünyanın siyasal düzeni olarak kabul görmesi Fransız İhtilali ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesini takiben gerçekleşti. Buradaki itici faktörler yeni bir dünya algısıyla insan tasavvurunun yanı sıra vatanseverlik ve yurttaşlık düşüncelerinin zemini olarak merkantilizm ve endüstriyel kapitalizmin giderek artan belirleyiciliği olmuştu. Bu değişim ve dönüşümler ekonomik ve toplumsal açıdan pek çok alt üst oluşu ülkesel, bölgesel ve dünya ölçekli olarak tetiklemişti. Burjuvazinin başat rol oynadığı bu süreçte milliyetçilik(ler) hâkim siyasal ideoloji olarak yükselişe geçmişti.

I.Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında dünyanın politik ve askerî açıdan belirleyici ülkesi konumundaki İngiltere zamanla iç ve dış pek çok faktör ve gelişmeden dolayı başat güç konumunu kaybederken yeni süreçte yükselen güç olarak ABD, siyasi açıdan Wilson Prensipleri² ve askeri, ekonomik ve diplomatik gücü sayesinde artan bir etkiyle nüfuza kavuşacaktı. II.Dünya Savaşı zaten ilk büyük savaş sonrası düzenlemelerin ve antlaşmaların adil olmadığını düşünen devletlerin tepkileriyle biçimlenecekti. II.Dünya Savaşı sonrasında aşama aşama biçimlendirilen politik ve ekonomik yeni dünya düzeninde uluslararası platformda BM ve teritoryal³ olarak ise ABD özgür dünya söylemiyle Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sisteminde süper güç statüsünde tayin edici iradeye sahip olacaktı. Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak yeni bir bilimsel disiplin olarak öne çıkan Uluslararası İlişkiler alanında egemen düşünce ve yaklaşım ABD'nin hariciye çıkarlarını da önceleyen tarzda realizm olacaktı.

Makale giriş kısmından sonra "Kapitalizm'in tarihsel serüveni" adlı ilk bölümle başlamakta ve bu bölümde "Kapitalin temerküzü" ile "Kapitalizmin serüveni" alt başlıkları işlenmektedir. İkinci bölümde "Uluslararası İlişkiler'de politik iktisadi kırılmalıklar ve ABD", üçüncü bölümde "Uluslararası İlişkiler'de güvenlik ve güvenikleştirme" tartışılmaktadır. Dördüncü bölüm "ABD'nin yükselen güvenlikçi politikaları ve bölgesel ekonomik öncelikleri" başlığı altında "ABD ve Ortadoğu"

---

² Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. Başkanı olan W. Wilson I. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında görevde bulunmuştur. Kendisi savaş sonrası düzen ve barış konusunda müttefiklerinden farklı düşüncelere sahipti. Ona göre, barışı onaylayan ve korumak için anlaşan ülkeler arasındaki bütün ekonomik engeller kaldırılmalı ve ticaretin eşitlik temelinde yürütülmesi sağlanmalıydı. Wilson, adıyla anılan prensipleri ile tanınan bir akademisyen ve siyasetçidir. 8 Ocak 1918'de ABD Kongresi'nde 14 prensibini açıklayan Wilson, self determinasyon (kendi kaderini tayin hakkı) ilkesinin bundan böyle Avrupa düzeninin temelleri için zorunlu bir ilke olarak kabul edilmesini istemiştir. Sömürge İmparatorluklarının dağılma döneminde oldukça etkili olan ve BM tarafından tanınan toplumların kendi devlet ya da hükümetlerini kurma hakkı günümüzde mikro milliyetçiliklerin ulusal bütünlüğü bozma riski dolayısıyla kısıtlı biçimde uygulanmaktadır (Dağ, 2005: 413; Ana Britannica, 1994: 414-415).

³ Teritoryal ifadesi Türkçeye ülkesel, mülki ve teritoryal şeklinde çevrilmekle birlikte biz bu çalışmada farklı anlam boyutlarını içerebilecek bir perspektifi sunabileceği düşüncesiyle 'teritoryal'ı tercih ettik.

ve “ABD’nin katlanan borç artışının etkileri” alt başlıklarını içermektedir. Makale sonuç ve değerlendirme kısmıyla tamamlanmaktadır.

Bu makalede bazen örtük bazen açıktan kendini bütün bir dünyaya rol modeli olarak sunan bir aktöre tarihsel dinamik ve gelişmeleri dikkate alarak çok yönlü bir bakışla projeksiyon tutulmaya çalışıldı. Konu ve sorun alanlarını anlamlandırırken eleştirel bir perspektifle ticaret devinin dünyanın en borçlu ülkesi konumuna gelişi Amerikan dış politikası ve politik ekonomi yönelimleriyle analiz edildi.

2. Kapitalizm’in tarihsel serüveni

Kapitalizm, “özel teşebbüsün geniş ve serbest biçimde bulunduğu, üretim araçlarının özel şahıslarda olduğu ekonomik sistem” (Dağ, 2005: 76), “özel mülkiyete, bireysel girişimciliğe ve pazar ekonomisine dayalı ekonomik ve siyasal sistem” (Seyidoğlu, 2001: 68) olarak tanımlanabilir. Kapitalizmi diğer sosyal sistemlerden farklı kılan ilk özelliği sermayenin kendisi ve kapitalistlerin daha fazla sermaye biriktirme gayretleridir. İkinci öne çıkan özelliği pazarların bilgi, öngörülebilirlik ve düzen sağlamasıdır. Üçüncü ayırt edici hususiyeti ise kapitalizmin güç formları olarak piyasa ve devlet dikkati çekmektedir. Piyasa ve devlet kapitalizmin komuta unsurları olarak da görülebilmektedir. İktisatçılar daha çok piyasa üzerinde çalışırken siyaset bilimciler devletten kaynaklanan güç üzerine odaklanırlar (Griffiths vd., 2013: 182). Kapitalizmin yıkıcı yaratıcılık olarak vurgulanan niteliği de dikkat çekicidir (Greenspan, 2008: 268). Tarihsel bir yapılanma olarak ‘kapitalizm’in ortaya çıkışı 16.YY’da Avrupa’da gerçekleşti. Kendi içindeki bir dizi süreç ve gelişmenin neticesinde sürekli bir şekilde yayılıp genişledi. 19.YY’ın sonlarına kadar tüm bir yerküreyi toplumsal iş bölümüne dahil etmeye devam etti. Bu yapı üzerinde yükselen tarihsel sisteme dahil olmayan hiçbir devlet ve toplumun söz konusu olmadığı düşünülebilir (Wallerstein, 1993: 146). Kapitalizm tarihsel ve toplumsal bağlam itibariyle yeryüzünün tümünde etkili bir ekonomik ve ticaret ağı içinde merkez-çevre etkileşimleriyle tesirli olmayı sürdürdü. Kapitalizmin lokomotif aktörü ve tipik temsilcisi olarak ABD’nin aktüel teritoryal politik iktisadi güç, kapasite, zaaf ve kırılganlıklarını daha iyi analiz ederek anlamak için kapitalin temerküz ve serüvenine tarihsel ve toplumsal bağlam içinde güç ilişkileri ve etkileşimleri çerçevesinde bakmakta yarar bulunmaktadır.

2.1. Kapitalin temerküzü

Batı’nın kapital birikimi tarihsel bağlamda gerçekleşmiştir. Tarım devrimiyle iş bölümünün gelişmesi ve merkezileşmesi sonucu, artı ürün artı değere dönüşmüş, bu süreçte meta ve para yeni toplumsal ilişkiler bütünü içerisinde yeni işlevler yüklenmiştir. Kapitalizm muazzam ‘meta birikimi’ üzerinde yükselmiştir. Para ile birlikte zaman mekân sınırlamalarının üstesinden gelinmiştir. Para bu süreçte belirleyici konumda olmuştur. İş bölümü, üretim ve tüketimin tüm sonuçlarını etkilemiştir. İş bölümü, üretim ve tüketimin tüm sonuçlarını etkilemiştir. Üretilen mallar ticaret kanalıyla hareketlendirilmiş, para ekonomisinin gelişimi de mal ve para hareketlerinin denetimini yapacak muhasebecileri, bankacıları, borsacıları gerekli kılmıştır. Bu durum ve gelişmeler sanayi devriminin şartlarını teşekkül ettirerek meta, para ve emeğin alınıp satıldığı, karşı karşıya geldiği yerler olarak piyasaları ön plana çıkarmıştır (Ercan, 1998: 66-80).

Avrupa’da 10. ve 11.YY’lardan itibaren önemli gelişmeler yaşandı. Tarımda ağır sabanın ve atın koşum takımının bulunmasıyla birlikte drenaj meselesinin çözüme kavuşmasıyla tarımsal ürünler bollaşmaya, artı ürün birikmeye başlamıştı. Bu birikim ise yavaş yavaş kırsalın zenginleşmesine, yerel güvenliğin sağlanmasına ve feodalizmin karşılıklılık esasına dayalı göreceli bir düzenliliğe yol açtı. Ticari hayatın gelişimi ve kentleşme ara basamağı ise tarımdan endüstri devrimine geçiş sürecinde yeni siyasal, toplumsal ve ekonomik oluşumların habercisiydi. Feodal Lord-Vassal ilişkisi giderek zayıflarken, köylü kendi topraklarında nisbeten serbest kalarak yeni arayışlara yönelmekteydi. Tarımın ticarileşme süreci ise 15. ve 16.YY’larda merkantilizme temel oluşturacaktı. Zamanla eski

korsanlar tüccarlara ve eski korsan gemileri de ticaret gemilerine dönüşecekti. Hedeflerine ulaşmakta sınır tanımayan yeni insan tipi olan burjuvazi bu süreçte Avrupa'nın öncü gücü haline gelecekti (Sander, 2009: 70-78).

Adam Smith toplumlarda iş bölümüyle ustalığın gelişimi, zaman tasarrufuyla elverişli araç kullanımı neticesi türlü ürünlerin çoğalacağını ve başarılı işlerin toplamının artacağını söylemektedir. İnsan tabiatındaki alışveriş eğilimi aşamalı bir şekilde iş bölümüne yol açan ana faktör olarak piyasanın büyüklüğüne göre sınırlanmıştır. Burada iklim etkeni de önem arz etmektedir. İlk uygarlık ürünleri bu bakımdan Akdeniz çevresinde ortaya çıkmıştır (Smith, 2009: 5-22). Smith altın ve gümüş gibi değerli madenlerin özel niteliklerinden dolayı yüksek fiyatlarının söz konusu olduğunu ve diğer mallarla değişimde o yüzden bunların kullanıldığını söylemekteydi (Smith, 2009: 192-193). Varlıklı Avrupa ülkelerinde ticarete ve sanayide büyük sermayeler kullanılmakta, bu da büyüme, gelişme ve üretim güçlerini daha sofistike hale getirmektedir (Smith, 2009: 363). Smith, Amerika'nın keşfinden önce 1/10 olan altın-gümüş arasındaki değer oranının bundan itibaren Avrupa'da 1/15'e yükseldiğini söylemektedir. Smith'e göre kırlarda çiftçilerin ürettiği ürün fazlalığı, daha organize ve iş bölümü güçlü kentlerde oluşan pazarlarda ticaretin gelişimine yol açmıştır (Smith, 2009: 408-409).

Avrupa'da ticaretin gelişmesi, kapitalist ekonominin altyapısını hazırlayan ve pek çok iç ve dış faktörün biçimlendirdiği değişim ve gelişmeler 12.YY'da başlayıp 16.YY'ın ikinci yarısında doruk noktasına ulaşan fiyat artışlarına neden oldu. Bu arada Avrupa'da rekabete dayalı savaş ortamı benzeri görülmemiş bir şekilde yükselecekti. İspanya ve Portekiz'in altın ve gümüşü Avrupa'ya taşınmasıyla da açığa çıkan ve hiçbir sınır tanımayan başat güç pozisyonu yerini zaman içerisinde güçlenip öne çıkacak olan Hollanda ve İngiltere'ye bırakacaktı. Ekonomik ve ticari olumsuzluklara karşı Merkantilizm'le ithalatı yasaklayan ve mamül maddelerin ihracatını arttıran bu ülkeler ticaret dengesini kendi lehlerine çevirip 17.YY'dan itibaren Portekizle İspanya'nın Amerika ve doğudaki egemenliğini kırdılar. Artan zenginlik, politik yapıların hakimiyeti ve güçlenen ulusal orduların kurulmasıyla Avrupa bölgesel olarak Asya, Amerika ve Afrika arasında merkezi konuma geçecekti (Sander, 2009: 92-97).

Sermaye ve emeğin kimi zaman iş bölümü kapsamında uzlaşma ve anlaşmayla sonuçlanan kimi zaman da çatışma ve alt üst oluşlara neden olan gerilimli doğası kapitalizm'in çelişki ve krizlerini aşabilecek sosyal ve politik arayışları ister istemez tetikleyecekti. Ulusal Burjuvazi öncülüğünde biçimlendirilen bu yeni politik, askeri, ekonomik ve toplumsal düzen arayışı inişli çıkışlı bir zeminde yolculuğuna devam etmiş görünmektedir.

18. ve 19.YY'ın ekonomik gelişimi de doğrusal bir seyir izlememiş, refah ve bunalım dönemleri birbirini takip etmiştir. Britanya ekonomisi 1760'dan 1893'e yaklaşık 10 yıllık bir devrede bunalıma, depresyona girmiştir. Bunalım sürecine bir savaşın başlaması veya sona ermesi de eşlik etmiştir. 1914'e gelindiğinde sıkıntılar zirve yapmış, Savaş'tan sonra ekonomik yönden durgunluk ve gerileme 1920, 1929 ve 1937 yıllarında da devam etmiştir (Heaton, 1985: 263-266).

Britanya ekonomisinin yaşadığı kriz ve bunalımların çevresel etki ve sonuçlarına örnek olarak Avrupa'dan giden göçmenlerin öncülüğünde kurulan- cesur ve özgür yeni dünya olarak nitelenen - Amerikanın bir ticaret gücü olarak yükselişi verilebilir. Amerikan bağımsızlık bildirgesinden sonra uzun soluklu iç ve dış siyasi, ekonomik ve askeri mücadelelerle biçimlendirilmeye çalışılan bu yeni kıtanın zamanla kapitalizmin öncü gücü haline geleceği kolay tahmin edilebilen bir gelişme ve değişim olmamıştır.

Amerikan İç Savaşı, tarım ve sanayi dönemlerinin bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Plantasyon köleciliği (Güney'in) aslında Kuzey'in endüstri kapitalizmine bir köstek değildi, hatta bir dönem destek olup gelişimini güçlendirdiği bile söylenebilir. Pamuğun 1815-1860 yılları arasında Amerikan ekonomisinin büyümesi üzerinde kesin bir etkisi oldu. 1860'lara gelindiğinde Amerika'da ekonomik

niteliklerine göre pamuk üreticisi olan Güney, özgür çiftlikler ülkesi olan Batı ve hızla endüstrileşen Kuzeydoğu olmak üzere üç temel toplumsal yapı belirmişti (Moore, 1992: 90-100).

Amerika'nın bir ticaret devi olarak yükselişinde en çok benimsenip vurgulanan konu başlıklarından birisi serbest ticarettir. D.Ricardo bu konuyu her ülkenin kendi mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu hizmet ve sektörlerdeki karşılıklı ticaretin tüm ülkelere kazandıracığı yaklaşımı üzerine temellendirmektedir. Bununla içerideki yerli üretim (domestic product) stratejisinde her bir Amerikalının dış piyasaları (foreign market) da hesap ederek üretmesi gerektiğinin altını çizen T. Friedman, serbest ticaretin önündeki engellerin kalkmasıyla tüm dünyanın düz yani bariyersiz duruma gelebileceğini öne sürmektedir (Friedman, 2006: 263-265).

ABD'nin politik, ekonomik ve askeri yönelimleri 'kapitalizm'in tarihsel gelişimine bakılmaksızın tam olarak anlaşılabilir. Ekonomi politik kırılabilirliği da besleyip büyüyen bir retorik problematiğe dönüşmesinin arkasında teritoryal olanın dışındaki alanların doğa düzeni kapsamında her tür tasarrufa açık halde görülmesinin ideolojik temelleri mevcuttur.

Para'nın gerçek değeri, tedavüldeki durumu, nakit, ceplerdeki coin ve kredi kartları üzerinden banka hesaplarına ilişkin tablo, 21.YY'da dünya ekonomisinin hızlı değişim ve dönüşümlerine eş anlı olarak farklılıklar arz etmektedir. 19.YY'da ABD'de kendi nakit parasını basan 700'den fazla banka vardı ve tedavüldeki paranın 1/3'ü sahteydi. Para bir değişim aracı, ticari işlemlerde değer korunması ve hesaplama birimi olarak işlevler görür. Günümüzde ABD'de Hazine'de basılır, Merkez Bankası'na satılır (Federal Reserve) ardından piyasalara sürülür. Para veya döviz'in (herhangi bir ülke para biriminin) gerçek değeri de piyasalarda oluşmaktadır. Alım ve satım durumları paranın ve o ülkenin iç ve küresel piyasadaki reel durumu ve algısına göre şekillendirilir. 1990'larda Asya krizinde Thai dövizinin %40 değer kaybı ve yine Britanya ekonomisindeki zayıflık dolayısıyla paund'a olan güvenin kaybı sonuçta İngiltere'nin Avrupa Para Sistemi'nin dışına çıkmasıyla neticelenecekti. Merkez Bankalarının müdahaleleri bu tip çalkantılı dönemlerde tesirli olmaktadır (Epping, 2009: 63-65).

2.2. Kapitalizmin serüveni

Anthony Giddens'a göre zamandan ve mekândan bağımsız evrensel sosyolojik yasalar yoktur ve tüm sosyolojik kategori ve genellemelerin geçerliliği belli tarihsel ve toplumsal bağlamda söz konusu edilebilir. Kapitalist toplumu diğerlerinden ayrı ve farklı kılan özelliği ekonomik olanı politik olandan ayrı kılan özel tecrit, soyutlama biçimidir denilebilir (Giddens, 2000: 180-182). Kapitalizmde gücün oluşumuyla zamansal-mekansal uzaklaşma arasında bir bağlantı söz konusudur. Yapılaşma teorisine göre güc insanların maddi dünya (tahsis kaynakları) ve toplumsal dünya üzerindeki (otorite kurma kaynakları) hâkim yapılar içinde ve onların vesilesiyle inşa edilir. Maddi dünya, tahsis kaynakları üzerindeki egemenlik saklama kapasitesiyle tezahür ederken, toplumsal otorite kurma kaynakları üzerindeki hakimiyet bilginin korunmasını ve kontrolünü gerekli kılar. Kapitalizmin ortaya çıkmasında etkili olan zamansal-alansal uzaklaşmada tahsis etme ve otorite kurma kaynakları belirleyici rol oynamıştır. Bu rolün meydana çıkması merkez-çevre farklılaşmasıyla gerçekleşmiştir (Giddens, 2000: 99-103). Giddens'ın kapitalizme ilişkin vurguladığı ekonomik olanı politik olandan özel olarak tecrit etme kapasitesi ABD'nin dış politika ve güvenlik yöneliminde belirleyici bir pozisyona sahip görünmektedir. Özellikle dış politika yapım sürecinin ekonomik boyutlarının öne çıkarılmaması bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu değerlendirmede liderlik yapısının fikri, ideolojik temellerle eklenilerek politik psikolojik parametreler dahilinde konunun bilinçli bir ihmalle ötelenmesi de söz konusu olabilir.

Paul Sweezy'e göre, her kapitalist ulus dünya sisteminin bir parçasıdır ve kapitalist üretim kendi iç çelişkisi nedeniyle ülke dışına yayılma ve çelişkiyi beraberinde taşır (Sweezy, 2007: 347). Kapitalizm sürekli olarak kendisini yeniden üretmekle toplumsal çelişki ve çatışmaları kendisinin güçlenebilmesi

yönünde bir inisiyatife dönüştürebilme kapasitesine sahip olabilmektedir. Amerikan kapitalizminde Wright Mills'in işaret ettiği gibi yönetici seçkinler süreç içerisinde servet sahiplerine katılmakta ve üst kapitalist sınıfın hayat çizgisinde bir kesinti oluşmamaktadır (Mills, 1974: 202-203).

Tarihsel bağlamda üç önemli dalga ya da şok olarak görülebilecek tarım, sanayi ve bilgi devrimleri insanlığın globalleşme sürecini biçimlendirirken pek çok unsur, aktör ve bileşen karşılıklı iletişim ve etkileşim içindedir. Günümüzün başat ekonomi politik sistemi merkantilizm, endüstriyel kapitalizm ve finans kapitalizmi evreleriyle yapılandırılmıştır. Bu bağlamda ana damarı küresel kapitalizm olan bir yeni zihniyet inşası ve biçimlenişinden bahsetmek olanaklıdır. 1870-1914 yılları arasındaki ilk geniş ölçekli küreselleşme dalgasından farklı olarak daha kapsamlı görünen ikinci küreselleşme dalgasının (1970'lerden itibaren giderek artan bir ivmelenmeyle) çok daha derin, yoğun ve kuşatıcı bir nitelikte geliştiği düşünülmektedir. Finans kapitalizminin ulusal sınırları aşan niteliği bilgi ve teknoloji devrimi ve kültür endüstrisinin imaj ve sembol üretimleriyle de bütünleşerek bütün bir dünyanın tek mekân olarak algılanmasına yol açacaktır. İnsanlığın tek bir küresel topluma dönüştüğü yaklaşımına şimdiden bakarak geçmişin evrimiyle küreselleşme aşamasına geldiği varsayımı zımni bir finalizmi de içermektedir. Tarihin sonu yaklaşımları ve batı liberalizminin enternasyonal bir hüviyete taşınması düşünceleri kendi üzerine katlanan ve kıvrılan Batı merkezli bir dünya tasavvurunun cisimleşmesi olarak da okunabilir (Korkusuz, 2021: 20-21). Kapitalizm'in kaynaklarını ve biçimlenişini salt ekonomik temelde ele almayı sürecin ideoloji, bilgi, kültür, kurulu sistem ve otorite/hiyerarşi boyutunu da göz önüne almak gerekir.

I.Wallerstein'a göre, her tarihsel sistemin bir başı ve sonu vardır ve uzun tarihsel süreç içinde (longue durée) konjonktürleri içeren döngüsel durumlar vardır. Konjonktürel dalgalanmalara yol açan çelişkiler belli bir yoğunluk ve seviyeye erişince kriz kaçınılmazdır. Kriz dönemini aynı zamanda bir sonraki evreye geçiş süreci olarak da okumak mümkündür (Wallerstein, 1993: 142-143). Kapitalizmin gelişim ve değişim süreçlerine sermaye, emek ve paranın tarihiyle konjonktürel dalgalanmalar içinde bakmak olanaklıdır.

Kapitalizm'in yayılmacılığa (emperyalizme) dönüşen pratiklerinin zaman ve süreç içerisinde zayıflayacağını öne süren K. Kautsky, endüstriyel kapitalizm'in gelişip güçlendikçe tarımsal açıdan elverişli gördüğü bölgeleri egemenliği altına alma çabasının emperyalizmi ortaya çıkaran kaynak olduğunu öne sürmektedir. J. Strachey, emperyalizmi kapitalizm'in geçici bir aşaması olarak görürken kapitalist ülkedeki eşitsiz gelir bölüşümü ve işçi sınıfının düşük kazançlarının pazarın ülke dışına çıkmasıyla sonuçlandığına vurgu yapmaktadır. Schumpeter ise emperyalizmi kapitalizm'in emniyet subapı olarak görmemekte ve tam tersi emperyalizm'in ekonomik açıdan irrasyonel olduğunu iddia ederek toplum katkılarıyla oluştuğunu ifade etmekte ve gelecekte kapitalizm'in emperyalizm'den kurtulacağını düşünmektedir (Kazgan, 1974: 399-402).

3. Uluslararası İlişkiler'de politik iktisadi kırılmalıklar ve ABD

Devletle piyasanın ilişkisi ve iç ve dış piyasanın rolleri uluslararası ekonomi politiğin içinde hassasiyetle değerlendirilir (Gilpin, 2015: 29). Ekonomi politik kırılmalık parametrelerinin başında gelen enerji arzı ve güvenliği yüzyıllardır önemini sürdürmektedir. Geçen asrın başından beri ise bu önem kritik ve stratejik seviyelere yükselmiştir. 1911'de İngiliz Amiral W. Churchill'in, 'İngiliz savaş gemilerinin yakıt olarak kömür yerine petrolü kullanmaya başlayacağı' kararından sonra petrol 20.YY'da en önemli enerji kaynağı olarak etkisini sürdürdü. ABD özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra net bir petrol ithalatçısı ülke pozisyonundadır. 1970'lerdeki petrol ambargosu ve 1979 İran İslam Devrimi ABD'de şok etkisi yaratmıştır. Enerji arz güvenliği ve petrol başta olmak üzere enerjinin stratejik önemi artmıştır. 21.YY için hala geçerli olan petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar başta olmak üzere diğer bazı faktörler enerji güvenliği kavramını yeniden öne çıkardı. Bu faktörleri bazı petrol ihraç eden ülkelerdeki istikrarsızlıklar, artan terörizm, kaynak (ekonomik) milliyetçiliğinin yeniden

doğuşu, arz akışındaki kesinti korkusu, enerji ithalindeki maliyet artışı ve jeo-politik rekabetler olarak sıralamak mümkündür (Yergin, 2012: 266-272). 1973'ten itibaren Ortadoğu'da Arap Boykot'u ortaya çıkmış ve petrolün bir zorlayıcı silah olarak kullanılması dönemi başlamıştı. OPEC'in (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) 1960'da kurulmasından itibaren kartel haline gelişi de bu yıllarda gerçekleşti. 1973 ile 1980 yılları arasında petrol fiyatları onbeş kat artmıştı (Lake, 2006: 759).

ABD'nin, Dünya'nın büyük güçlerinden birisi olarak hayli zorlu bir coğrafya olan Ortadoğuyla ilişkisi ve çıkarları devam ettiğinden bu yana pek çok konu ve problemle karşı karşıya kaldığı gözlenmektedir. Bu ilgisi hem coğrafyanın stratejik özelliklerinden hem de petrol başta olmak üzere çıkarlarından kaynaklanmaktadır (Howard, 1974: 115). ABD'nin bölgeye olan ve tarihsel süreklilik gösteren sistemik ilgisini doğrudan bir kuramsal çerçeve içinde ele alıp değerlendirmenin hem teorik hem de pratik sebeplerden kaynaklanan zorlukları bulunmaktadır. Kuramsal yaklaşımlar içinde realist yaklaşımın hatırı sayılır bir ağırlığı olsa bile inşacı eğilimin özellikle güvenlikleştirme bağlamında son otuz yıllık süreçte dikkati çeken bir gelişme kaydettiği düşünülebilir. Ancak pragmatizm odaklı bir siyasi kuruluş felsefesine sahip ülkenin kendi hattı hareket tarzında kuramsal yaklaşımdan daha çok ideal ve pratik hedefler dizisinin kombine tesiriyle konjonktürel bir dışavurumu öne çıkaran anlayışa sahip olduğu ileri sürülebilir.

Kamusal, genel çıkarlar ile dar ve özel çıkarımların ayrımı önemlidir. 'Kimin çıkarları savaş ve barış için mesele kabul edilmektedir?' sorusu önemlidir. Somut örnek olarak ABD'nin Ortadoğu'da petrol zengini ülkelerden gerçekleşen sürekli petrol akışını kendi ulusal çıkarı olarak ilan ettiği görülmektedir. 1943 yılında Başkan F. Roosevelt S. Arabistan'ı savunmanın ABD'yi savunmak olduğunu deklare etmesinden bu yana ABD bölgede bizatihi vardır. SSCB'nin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesini takiben Ortadoğu'ya iyice yaklaşması üzerine Başkan J. Carter, kendi adıyla anılan doktrininde Basra Körfezi üzerinde hakimiyet kurmak amacıyla atılacak her adımın ABD'nin yaşamsal çıkarlarına yönelik bir saldırı olarak görülüp gerekli cevabın verileceğini ilan edecekti. ABD'nin Ortadoğu'ya ve petrollerine olan bu varoluşsal ilgisi ve bağımlılığı ekonomik ve güvenlik eksenli olarak değerlendirilebilir. Özellikle savaş dönemlerinde petrolün varil başına olan fiyatı artmaktadır. Yom Kippur Savaşı, İran İslam Devrimi, Irak'ın Kuveyt'i işgali, II. Körfez Savaşı ve Arap Baharı'nda varil başına petrol fiyatı tavan yapmıştır (Frieden, 2013: 128-130). Doğal olarak artan petrol fiyatları başta gelişmiş ülkeler ve ithal enerjiye bağımlı ülkeler olmak üzere tüm dünya ekonomisini doğrudan etkilemektedir. Ancak güvenlik yönelimli bu siyasetin arka planında ekonomik faktörlerin olduğu her zaman ağırdan dillendirilmemektedir.

Ortadoğu kendine has karakteristiklere sahip bir coğrafya olarak öne çıkmaktadır. Burada politik alanda liderlik tipolojisi dahil olmak üzere pek çok politik psikolojik faktör etkili olmaktadır. 1994 yılında Cenevre'de B. Clinton'la bir araya gelen Suriye Devlet Başkan'ı H. Esad daha sonra bu görüşme ve Clinton'a dair, Clinton'ın danışmanı D. Ross'a, "*Clinton, gerçek bir kişilik sahibi; daha önceki ABD Başkan'larında hissetmediğim farkındalık ve anlayışı onda gördüm*" diyecekti (Tyler, 2009: 402).

Başkan Clinton zamanında küresel ticaret siyaseti öne çıkarmış ve küresel entegrasyon ve teknoloji paylaşımına vurgu yapmıştı. O ABD'yi, global pazar içinde rekabet eden bir büyük şirket olarak değerlendirmekteydi. Bu durum CFR'de (Council on Foreign Relations) "*dış ekonomik siyaset demek dış siyaset ve ulusal güvenlik stratejisi demek değildir.*" diye Başkan L. Gelb tarafından tepkisel olarak dile getirilecekti (Ambrose, Brinkley, 1997: 402-403). Clinton işbaşına geldiğinde terörizm Amerikan Ulus'u için birincil öncelikli güvenlik tehdidi değildi. Clinton'ın ilk döneminin sonundaki Oklahoma Saldırısı, 1993'deki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı girişimi, 1996'da Dahran'daki Amerikalılara yönelik patlatılan araba, 7 Ağustos'ta Kenya ve Tanzanya'da ABD Büyükelçiliklerine karşı yapılan terörist saldırılar Clinton'ı yeniden terörizmle mücadelede aktif müdahale noktasına getirecekti. Bu saldırılar kısa zaman içinde Usama bin Ladin'e bağlanacaktı (Hendrickson, 2002: 100-110). İç ve dış politikadaki kimi faktörler Clinton'ın demokratik genişleme yaklaşımını sekteye

uğratarak başlangıçtaki pozitif ekonomik ve politik atmosferi son döneminde grinin tonlarına çevirecekti. 43. Başkan seçilen oğul Bush döneminde Amerika ekonomi politik kriz ve risklerle türbülans geçecekti.

Clinton sonrası Başkanlık yarışını kazanan G. H. Walker Bush ve has dairesinin (inner circle) tümü başta D. Cheney olmak üzere petrol konusunda önemli şirket deneyimleri ve arka planları olan kimselerden seçilmişti. Bush büyük bir petrolü Washington'a geri kazandıran lider olarak düşünülmüştü. Cheney, Ağustos 1999'da Londra'da petrolle ilgili bir özel toplantıda, Amerika'nın 2010 yılında 50 milyon varil petrole daha ihtiyacı olacağı ve bu ihtiyacın nasıl karşılanacağı sorusunun önemine vurgu yapmıştı. Bu rakam S. Arabistan'ın petrol üretiminin 6 katına eşitti. Cheney, Ortadoğu'nun dünyanın 2/3 petrolünü en ucuz fiyata üretmeye devam etmekte oluşunu bir ödül olarak nitelendirecekti (Engdahl, 2004: 246-249). Neo-con'ların politik ve ekonomik zemini kendileri için hazırlayarak 2000'lerde ABD'de iktidara gelmesi rastgele değildi. William Engdahl, İngiltere ve ABD'nin 20.YY içindeki asıl güç arayışının ve jeo-stratejik tutum alışında belirleyici parametrenin 'petrol'le doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle ABD'nin 1990'ları takiben askeri alandaki üstünlüğü ve para piyasalarına hakimiyeti, dolar basabilme yeteneği dolayısıyla ulusal güvenlik meselesi haline getirdiği konularda dünyanın en borçlu ülkesi olma bedeli karşılığında hegemonik bir güç haline geldiğini ifade etmektedir. Engdahl'ın çalışmasında yer verilen "petrolü kontrol eden milletleri kontrol eder" açıklamasıyla H. Kissinger petrolün önemine işaret etmektedir (Engdahl, 2004: ix-xi).

Irak ve Afganistan savaşlarının uzunluğu ve maliyeti ABD'nin Ortadoğu'daki güç kullanımı ve kullandığı araçları başta SİHA'lar (silahlı insansız hava araçları) olmak üzere özel askeri ve güvenlik şirketleriyle desteklenmişti. Bu süreçte 'taşıyıcı savaşlar' öne çıkacaktı. Taşıyıcı savaş tanımı savaşın maliyetlerini düşürmek için savaşın kısmi ve bütün yükünü insan veya teknoloji kaynaklı taşıyıcılar kanalıyla dışsallaştırmayı içermektedir (Çağlar, 2018: 547-549).

ABD'nin uzun süre Uluslararası İlişkiler ile uluslararası ekonomik ilişkileri ayrı başlıklar halinde ele almasının ana sebebi ABD'nin uluslararası sistem içindeki hâkim konumunun bu ayrımla kendi fikir ve yaklaşımlarına hizmet etmiş olması ve özellikle ekonomik boyutun gözden kaçırılması olmuştur. Uluslararası Politik Ekonomi, piyasa ekonomisinin ekonomik ve siyasal nedenleri ve etkileşimleri başta olmak üzere enerji ve pek çok alanla ilgili disiplinler arası bir metot ve yaklaşımla realist ve liberal bakışın önde olduğu ancak zamanla eleştirel yaklaşımları da içeren bir bilimsel çalışma alanıdır (Örki, 2019: 3-15). Doğal olarak böyle bir alanda çalışma yapmak başta enerji sektörü olmak üzere pek çok yapı, yaklaşım, unsur, aktör ve kırılma noktaları göz önüne almayı gerekli kılmaktadır.

2008 Finansal Krizi'nin küresel düzeyde yayılıp derinleşmesinin en önemli sebebi olarak küresel güvensizlik ortamı düşünülebilir. Kriz sonrası için ekonomik etkinlik ile ekonomik güvenlik arasında bir denge kurulması önemlidir (Al, 2016: 31). Günümüzdeki anlamını 19.YY'dan itibaren almaya başlayan krizler 1990'lardan itibaren finansal liberalleşmeyle eş anlı olarak para krizlerine dönüşebilmektedir. Bileşik kaplar örneğinde olduğu gibi krizler birbirini tetikleyebilmektedir (Kılıç, 2016: 115). Günümüzde etkinliğini sürdüren realist politik ekonomi kökenlerini 15.YY'a dek götürmek mümkündür. Liberal politik ekonomi ise 19.YY'a dayanmaktadır. Modern anlamda Uluslararası Politik Ekonomi 20.YY'ın ortalarında Bretton-Woods sisteminin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmaya başladı (Çelik, 2016: 120-121). Uluslararası İlişkilerin gelişim süreciyle paralel olarak ortaya çıkan farklı model ve yaklaşımlar her kriz ve bunalımla birlikte yeniden gündeme gelmektedir.

Ekonomistlerin hangi tür gelişme ve olayların güveni etkileyip değiştirebileceği ve güvene dair kırılmanın somut olarak nasıl değerlendirileceğine dair fazla bir fikri yoktur. Finansal krizler canlanma ve çöküş süreçlerini çağlar boyunca yaşadı. Güven duygusunun kararsız tabiatı krizlerin öngörülmesindeki zorluğun da ana sebebidir (Reinhart, Rogoff, 2010: 30-45). Uluslararası Politik

Ekonomi’de güven duygusunun inşasına ve kalıcılığına önem vererek salt güç ve çıkar merkezli politik ekonomik baskı ve müdahaleleri aşabilecek yapıcı yaklaşımlar ayrı bir değer taşıyabilir.

4. Uluslararası İlişkiler’de güvenlik ve güvenikleştirme

Bob Reinalda’ya göre Uluslararası İlişkiler’de üç temel kuramsal yaklaşım olarak realizm (realizm), liberal kurumsalcılık (liberal-institutionalism) ve sosyal inşacılık (social-constructivism) öne çıkmaktadır. Realizmde (Gerçekçilik) merkezde güç politikası vardır ve ulus-devlet, düşman bir çevre içinde olduğu kabulüyle varlığını egemenlik ve kendine yardım sistemi (self-help) dahilinde iç ve dış politika arasındaki hayatiyetle sürdürür. Bir eleştirel bir okul olan sosyal inşacılık yaklaşımında, uluslararası ilişkilerdeki anarşik durum devletlerin kendi aralarında bir üst otorite olmaması durumunu kabulünden dolayı ‘verili’ bir durum gibi algılanmaktadır. Uluslararası ilişkiler tıpkı sosyal dünya gibi anlamların paylaşımına bağlı dinamik bir insani inşa sürecidir. Güvenlik ikilemi devletlerin güvensizliğinden dolayı en kötü varsayımlarına dayanılarak üretilen bir şeydir (Reinalda, 2009: 7). Güvenlik konusu uluslararası ilişkilerin odak noktalarından birini teşkil etmektedir. Geleneksel kültürün bu kavramın gelişimine katkısı olsa da temel olarak modern dünyanın güvenlik kavramında ulus-devlet’in öncelikleri ve hedefleri belirleyici olmuştur.

Güvenlik; korku ve tehlikeden uzak olma durumu olarak değerlendirilebilir. Güvenlik kavramında fiziksel ve psikolojik boyutlar olduğu gibi somut ve soyut algılamalar da mevcuttur (Erhan, 2002: 58). Var olma ve varlığını sürdürmeyle doğrudan bağlantılı bir kavram olan güvenlik, bu amacın sağlanması için strateji kavramıyla iç içedir. Küresel savaşların akabinde ortaya çıkan şey, güvenlik kavramının birincisi ulus-devlet güvenliği, ikincisi küresel güvenlik olmak üzere iki boyutlu olmasıdır. Tehdit belirsizliğinin riskleri ve maliyetleri artırması ihtimalinden dolayı ‘tanımlı bir öteki (düşman veya tehdit unsuru)’ yaratma çabası içine girilmiştir. Güvenlik-tehdit ilişkisinin tarihi vetirede özünü koruduğu düşünülmektedir (Dedeoğlu, 2008: 38-111).

Güvenlikle ilgili tarihsel ilk örnek eski Yunan şehir devletlerinden verilebilir. Thukydides, tarihteki yeri çok önemli olan Atina ve Sparta arasında geçen Peloponneos savaşlarındaki kaçınılmaz nedenin, Atina’nın güçlenmesinin Sparta’da uyandırdığı korku olduğunu söyler (Nye, Welch, 2015: 23).

Günümüz dünyası için güvenliğe dair yaklaşımlar daha çok Soğuk Savaş’ta Güvenlik İkilemi (Security Dilemma) ve 1990’ların ardından (Soğuk Savaş sonrasında) daha çok rağbet gören güvenikleştirme (securitization) dikkati çekmektedir. Uluslararası İlişkiler’de güvenliği hakim temayülle klasik realist çerçevede anarşik boyutuyla indirgemeci bir tavırla yorumlamak konunun objektif ve sübjektif unsurlarıyla anlaşılmasında yeterli katkı sağlamamaktadır.

Tarih içinde güvenlik kavramının savaşla ilgili askeri boyuttan insanların ve vatandaşlar topluluğunun yaşam, özgürlük ve mutluluğunu içeren daha büyük bir stratejiye doğru evrildiği görülmektedir. Büyük bir stratejinin siyasal tabiatı hedeflere nasıl ulaşılacağına dair amaçlarla araçların bağdaştırılması çaba ve gayretlerini de kombine edebilmelidir. Savaşta asıl amaç daha iyi bir barışa ulaşabilmek olmalıdır (Kennedy, 1995: 235-237).

II.Dünya Savaşı sonrası iki kutupluluğun nükleer dehşet dengesi, güvenlik kavramının yeni sistemin temel eksenini oluşturmasını kaçınılmaz kılmıştır. 20.YY’da belirleyici olan ulus-devlet normları ve formu kaynaklı güvenlik perspektifi küreselleşme trendinin güçlenmesi ile karşılıklı bağımlılık çerçevesinde yeniden üretilen bir güvenlik stratejisine doğru evrilmektedir. Yeni güvenlik yöneliminde yerel, bölgesel ve küresel ölçekte farklı unsurlar, aktörler ve dinamikler rol oynayabilmektedir.

Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı gündelik kullanımın ötesinde kendine mahsus özellikleri içerir. Stratejik, askeri ve politik yönelimi kapsayan klasik yaklaşımlarda esas olan konu varoluşsal bir

tehdide karşı acil önlemleri gerekli kılan bir durumu içermektedir. Askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörler için farklı referans nesnelere ve farklı analiz seviyeleri söz konusudur. Askeri alanda referans nesnesi genellikle devlet iken politik sektörde devletin kurucu ilkesine yönelik -egemenlik veya bazı durumlarda ideoloji- mevcut tehditler söz konusu olabilmektedir. Güvenlik kavramı olarak siyasete ilişkin kurucu kuralların oyun ya da çerçevesinin ötesine geçerek politikanın özel bir türü ya da politika üstü bir meseleye dair bir aksiyon, hareket olarak değerlendirilebilir (Buzan vd., 1998: 20-23). Politik olan ya da politika dışı kabul edilen pek çok kamusal konu geniş bir spektrum dahilinde güvenlikleştirilebilir. Hangi sorunun mevcut halde tehdit olarak algılanıp acil önlem almayı gerektirdiği politik sürece ve bulunulan ülkeye bağlıdır. İran, S. Arabistan, Myanmar gibi bazı devletler dini politize ederken bazıları etmeyebilir. Eski SSCB örneğinde olduğu gibi bazıları kültürü güvenlikleştirebilir (Buzan vd., 1998: 24). Güvenlikleştirme sürecinde tanımlama ve güvenlik kriterleri ve güvenlikleştirici eylem belli bir söylem ve retorik üzerinden yürütülür ve hedef kitle ya da muhatapların kabulüyle ancak amaca ulaşılmış olur (Buzan vd., 1998: 25). Literatürde sıkça kullanılan güvenlik kavramını farklı bir açıdan ele alan araştırmacılar Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap De Wilde olmuştur. Bu akademisyenler Konstrüktivizm/İnşacılık teorisine uygun bir şekilde güvenlik ve benzeri kavramların nesnelere daha çok, öznelerin arasında gerçekleşen interaksiyon/etkileşimle anlam kazandıklarını savunmaktadırlar. Öznelerin bu interaksiyon sürecinde kavramlara attıkları özellikler ve nitelikler sonucunda kavramların anlamlandırıldığı söylenebilir. Güvenlik kavramı da böyle bir etkileşim (interaksiyon) sonucunda anlam kazanmaktadır. Kopenhag Okulu olarak da adlandırılan araştırma grubu güvenlik kavramına asıl yeniliği Güvenlikleştirme Teori'siyle (Securitization Theory) getirmişlerdir. Bu yaklaşımda güvenlik kavramı bir süreç/eylem olarak ele alınarak 'güvenlikleştirme' denilen süreç/eylem yakından incelenmiştir. Buzan ve arkadaşlarına göre öznelerin arasındaki interaksiyonda belirli siyasi konular güvenlik kavramıyla bir arada kullanıldığında güvenlik sorunları haline gelmektedir. Özellikle siyasi bağlamda liderler ve devlet ya da hükümetler başta olmak üzere kurumlar belirli konuları güvenlikleştirebilmektedir. Güvenlikleştirmenin, öznelerin, özellikle siyasi anlamda önemli olanların, arasında geçen konuşma eylemleriyle, belirli konuların güvenlik sorunları haline getirildiği öne sürülmektedir (Buzan vd., 1998: 30-31). Konuşma-eylem (Speech-act) güvenlik analizi yaklaşımında üç farklı birimde tiplendirme gereksinimi söz konusudur. Bunlar referans nesnelere, güvenlikleştirici aktörler ve fonksiyonel aktörlerdir. Güvenlik için referans nesnesi geleneksel olarak devlet'tir. Ama daha saklı olarak millet referans nesnesidir. Devlet için hayatîyet konusu hakimiyet iken millet için kimlik öne çıkmaktadır. Referans nesnesi için büyüklük ve ölçek temel değişken görünmektedir. Güvenlikleştirme için pratikte dayanıklı, süreklilik arz eden referans nesnelere olarak orta ölçekli sınırlı kolektivitelerin (devletler, milletler ve medeniyetler) uygun olduğunun kanıtlandığı söylenilebilir (Buzan vd., 1998: 35-36).

Kopenhag Okulunun güvenlikleştirme teorisi ilk bakışta mevcut durumu meşrulaştırıcı bir izlenim veriyor görünse de aslında eleştirel bir yaklaşımı ve güvenlikleştirilme sürecine karşı belli bir temkin ve mesafeyi içermektedir. Söylem ve eylemlerle biçimlendirilen süreçlerin analiziyle belli bir farkındalık oluşturulmak istenmektedir. Politika için geçerli olan konu ve sorun alanlarının politizasyon süreciyle kamusal alana taşınması süreci güvenlik konularına ilişkin güvenlikleştirme karar, eylem ve işlemleriyle referans nesnelere benzerlik arz ediyor görünse bile aynı şey olarak düşünülmemektedir.

Günümüz dünyasında güvenlik kavramının genişletilip zenginleştirilmesi gayretlerinin siyaset yapım sürecine de katkıları olmuştur. Ekonomik güvenlik kavramı bu noktada güvenliği sıfatlandırma gibi anlaşılabilir. Temel sorunun, K. Polanyi'nin bütün sosyal değerlerin piyasa değerlerine boyun eğdiği bir kâbus olarak gördüğü şey, sosyal ilişkilerin sınırsız piyasalaşması olduğu düşünülebilir. Ekonomik güvenlik söylemlerinde güvenlikleştirme sorunları vardır. Bilgi asimetrisinin teknik açıklaması da bu söyleme dahil edilebilir. Buzan'a göre bugünkü ekonomik güvenlik söylemi eşitsizlik ve istikrarsızlık

üzerine kuruludur (Mesjasz, 2015: 239-251). Ekonomik güvenlik ve adalet arayışı eleştirel yaklaşımlar çerçevesinde insani ve rasyonel boyutlarıyla sürmektedir.

5. ABD'nin yükselen güvenlikçi politikaları ve bölgesel ekonomik öncelikleri

ABD'nin kendi ekonomisi ve uluslararası kapital merkezlerindeki kırılmalıkların ve sorunların artmasına paralel olarak kriz ve meydan okumaları elverişli araç ve mekanizmalarla karşılayıp çözme kapasitesi giderek azalmaktadır. Bu durumla başa çıkabilmek için ekonomik ve sosyal maliyet hesaplarıyla politik manevralar ve güvenlikleştirme süreçleri ile temel problemi öteleme veya farklılaştırma çabaları göze ilişmektedir.

5.1. ABD ve Ortadoğu

ABD ekonomisi için en stratejik coğrafya belki de Ortadoğu'dur, denilebilir. ABD'nin Ortadoğu ile ilişkileri Osmanlı Devleti zamanından bu yana devam etmektedir. İlk olarak 1790 yılında Federal Gazete'de köle ticareti üzerine yazılan bir yazıda Cezayir'li Prens'in (Sidi Mehemet Ibrahim) kendi emri altındaki beyaz Amerikalı kölelerin serbest bırakılmasına "Onları köle yapmaktan vazgeçersek topraklarımızı kim işleyecek" diyerek karşı çıktığı anlatılmaktadır. Yine 1861'de Washington'a doğru yürüyen Birlik Askerlerinin Cezayir'li Zouave'ler tarzında giyindiği ifade edilmektedir (Oren, 2008: 175-177). Süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin 19.YY'dan itibaren bölgedeki etkinliğinin azalmasıyla beraber önce İngiltere (bazı bölgelerde Fransa) ardından ABD'nin Ortadoğu'daki etki, nüfuz ve hakimiyetinin 20.YY boyunca giderek arttığını gözlemlemek mümkündür. Ortadoğu üzerinde tedrici bir tarzda geliştirilen önce ticaret ve kültür üzerinden başlanılan daha sonra tarihsel süreç içinde ekonomik, politik ve askeri güvenlik unsurlarıyla da pekiştirilen bir yol haritası söz konusudur.

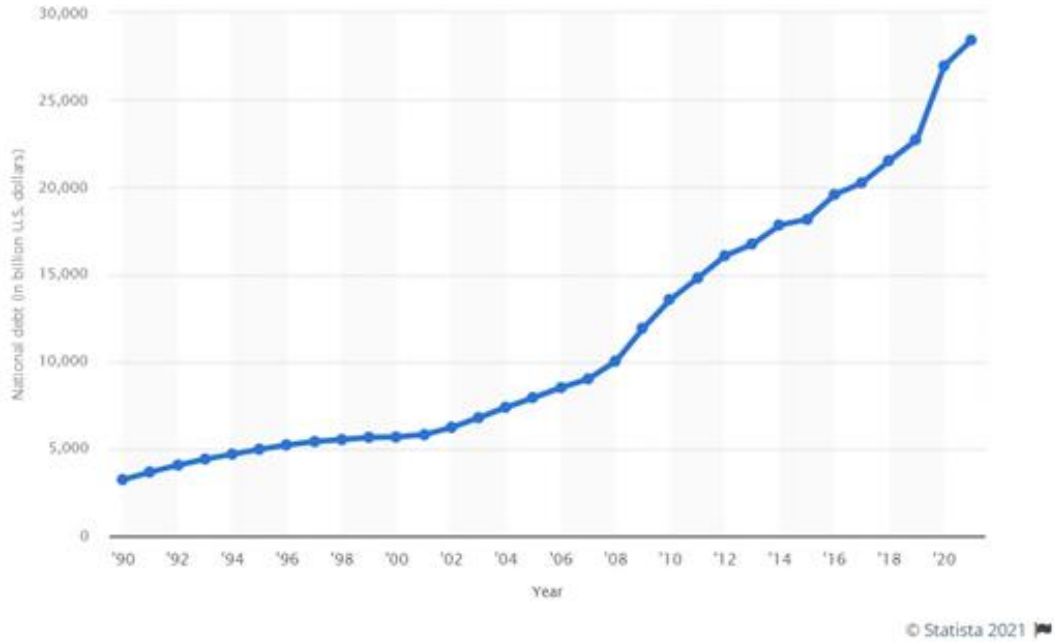
Ortadoğu'yu geçmişten geleceğe bir akış içinde süreklilik ve değişimi bir arada düşünerek bütüncül bir jeo-politik, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik değerlendirme içinde okumak pek çok sebepten dolayı kolay olmasa bile bölge ve dünya barışı için mutlaka yapılması gereken bir düşünsel etkinliktir. I.Dünya Savaşı öncesi ve sonrasını net olarak kavrayıp anlamlandırabilmek için Osmanlı Devleti'nin parçalanması sürecini petrolün keşfi ile enerji havzalarını ve kaynaklarını dikkate alarak yapmak gerekir. Ekonomi politik eksenin eksikliğiyle Ortadoğu'daki siyaset değişik görünüm ve biçimlerde tezahür etse bile bir labirenti andırır tarzda örgülenmesi birbirinden ayrı ve kopuk durumlar ve süreçler değildir. Tarihsel arka planın ve gelişimin ana dinamiklerini modern dünyanın realitesi içinde eleştirel bir yaklaşımla ele almak her açıdan gereklidir. Sömürgecilik ve emperyalizm olgusunun Ortadoğu ve Dünya üzerinde bıraktığı etki ve sonuçlar tam olarak öngörülemediği için çıkış yolunu belirsizleştiren negatif bilişsel miras boyutlarındadır (Korkusuz, 2020: 80-103).

Uluslararası İlişkiler disiplininin büyük ölçüde kaynak aldığı ülke olarak düşünülen ABD'nin konumu politik, stratejik ve ekonomik açılarından önemlidir. ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Sovyet nüfuz bölgesi dışında tüm dünyada uluslararası sistemin temel aktörü, hegemonu kısaca ilişkiler sisteminde üstünlüğü tarafların rızasına dayalı olarak elinde tutan güçtür. Bu noktada Türkiye ve diğer ikinci ülkelerin, hegemon ABD'nin yarışa ön hazırlıklı olarak başladığını unutmadan hareket etmeleri kendi lehlerinedir. Realist çerçevede saptanan politikaların eleştirel kuram yaklaşımlarıyla da değerlendirilerek alternatif analiz ve siyasal açıklamalarını mümkün kılacak esnekliğin sağlanması karşılıklı yarar ve kazanımlar bakımından anlamlıdır. Türkiye'nin ABD ile ilişkileri ancak 1980 sonlarına doğru ekonomik bağlamda da ele alınmaya başlanmıştır (Bostanoğlu, 1999: 15-24). Türkiye'nin pozisyonu büyük ölçüde Ortadoğu ülkeleri için de geçerlidir. Daha çok politik, stratejik ve güvenlik eksenli yönelim ABD'nin ekonomik çıkarlarının tartışılmasının uzun süre önüne geçmiştir.

5.2. ABD'nin katlanan borç artışının etkileri

Dünyadaki büyük güçlerin yükselişlerinde güçlü bir ekonomi, örgütlü büyük bir ordu, stratejik ve taktik adımları sağlam bir şekilde atılmış, esnek bir diplomasinin olduğunu yani kısacası 'iyi bir yönetim'in olduğunu gözlemlemek mümkündür. Amerika, kuruluşundan itibaren dış politikasını ekonomik çıkarlar üzerine dayandırmıştır. İleri teknoloji ve bu teknolojiyle oluşturduğu askeri ve sivil ürünler ve serbest piyasa ekonomisiyle dünya pazarlarını ele geçirmesi, Amerika'yı çok güçlendirmiştir. Amerika'nın yükselişi bir bakıma ticaret devletinin yükselişidir (Köni, 2007: 11-12). ABD, egemen bir güç olarak bu yükselişin sürmesi ve sistemin devamının sağlanması için çeşitli mücadele yöntemleri geliştirmiştir.

Gilpin'in, "Dünya ekonomisinin daha fazla bölgeselleşmesi baskın ekonomik güçlerin ekonomik durumları açısından da tehditler içermektedir." (Gilpin, 2015: 482) görüşü anlamlıdır. Egemen güçler şimdiye kadar diğer devletlerin sisteme zarar verebilecek politikalarını sınırlandırmak için nüfuzlarını kullandılar. Mevcut haliyle var olan sistem, sistemsizlik olarak değerlendirilebilir.

Grafik 1: Amerika Birleşik Devletleri'nin 1990'dan 2021'e kadar kamu borcu (milyar ABD doları olarak)
Kaynak: Duffin, E. (2021). Public debt of the United States in 1990-2020, (Erişim Tarihi 22.10.2021),
<https://www.statista.com/statistics/187867/public-debt-of-the-united-states-since-1990/>

Fareed Zakaria, The Post-American World (Amerika sonrası dünya) eserine, "Her altın çağ için yaklaşan bir son vardır." cümlesiyle başlayarak bir önceki Amerikan Yüzyılı'nın esaslı bir kritiğini sunmaktadır. Asıl temel mesele borçlanmanın devasa artışıdır. 1990'da 3 trilyon \$ olan ulusal borç miktarı ise 2008'de 10 trilyon \$'a ulaşmıştır (Zakaria, 2009: xvi-xvii). Aktüel bilgi olarak resmi istatistik verilerine baktığımızda Amerika'nın ulusal borcunun 2021 yılı itibariyle 28 trilyon 428,92 milyar \$'a ulaştığı görülmektedir. 2009'da 11 trilyon 909,83 milyar \$'dan başlayan artış son on yılda iki katını aşmış vaziyettedir (Duffin, 2021). Amerika'nın borçları hem kendi ekonomisi hem de küresel ekonomi politik sistem için ciddi bir kırılma potansiyeli taşımaktadır. Sadece ABD değil tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de borçlanma tuzağına düşmüş durumdadır. Bu durum 1980'lerden bu yana artarak devam etmektedir. Dünya borçları hayal edilebilen rakamların da üzerindedir (Gilpin, 2015: 385).

ABD'nin katlanan borç artışıyla birlikte güvenlik sorunlarının çoğalması arasında dikkat çekici bir üst üste gelme durumu söz konusudur. ABD'de ilerleyen dönemde artacak olan terör saldırılarının ilki DTÖ (WTC) merkezine 1993 yılında gerçekleştirilecekti. Amerika'da Ulusal Güvenlikle ilişkili bir komisyona Eylül 1999'da rapor sunan G. Hart ve B. Rudman, "kitle imha silahlarını ele geçiren teröristler ya da onların etkisindeki gruplar Amerikalıların kendi topraklarında çok sayıda insanın ölümüne yol açabilecekleri geniş ölçekli girişimlerde" bulunabileceklerini öne sürmüşlerdi. Dışişleri Bakanlığı, 1977 yılından 2002'ye kadar küresel ölçekli olarak terörist aktivite kalıplarında artış gözlendiğini vurgulamışlardı (Ferguson, 2005: 124-125).

41 ve 43. Amerikan Başkan'larının (Baba ve Oğul Bush) Ortadoğu'ya ilişkin söylem ve aksiyonlarında Soğuk Savaş sonrası gelişmelerinin payı ve cumhuriyetçilerin (neo-conlar'ın) siyaset üretimlerinin payı büyük olmuştur. Özellikle 11 Eylül'den sonra Ortadoğu üzerine politik tartışmaların sebepleri, sonuçları ve içeriklerine ilişkin dramatik bir artış gözlenmektedir. Amerika'nın kendi iç siyasetinde İsrail Lobisi'nin etkisi söz konusu iken uluslararası ilişkiler bağlamında petrol ve jeo-stratejik güvenlik faktörleri öne çıkmaktadır. Burada liderlik yapıları ve politik psikolojik faktörlere eşlik eden sosyal inşacı yaklaşımların realiteyi ve ulusal çıkarı tanımlayan yaklaşımlarının da tesiri söz konusudur. Amerika'nın küresel rolü ve bölgesel vizyonu, Arap-İsrail çatışması ve İsrail ile Arap-Müslüman söylemlerinin belirleyici rol oynadığı bu süreçlerde ABD'nin 'dengeleyici hareket' tarzı legal-prosedürel seviyede ya da tek taraflı (unilateral) olarak etkili olmuştur. İlkine örnek olarak 41. Başkan, ikincisine ise 43. Başkan verilebilir. Baba Bush'un 'yeni dünya düzeni' söylemi oğul Bush'ta hegemonik bir tarza ve 'terörle savaş' biçimine dönüşecekti. Bu siyaset üretimlerinin bölgesel karşılıkları liderler ve toplumlar üzerinde gözlemlenecekti (Shannon, 2008: 157-169).

Tarihsel sürece bakıldığında özellikle 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında İsrail'in 1947 tarihine göre topraklarını dört kat arttırdığı ve Doğu Kudüs ve Batı Şeria başta olmak üzere pek çok bölgeyi kendi kontrolü altına aldığı görülmektedir. BM kararlarını tanımayan İsrail'in güvenliğinden sorumlu devlet konumunu ABD savaş sonrasında da sürdürecekti. 1970 yılında ABD'nin İsrail'e tek taraflı garanti vermesi üzerine ateşkes imzalanacaktı. Arap Birliği içerisindeki tartışmaların akabinde bir dönem Arap dünyasının parlayan yıldızı olarak Nasır kalp krizinden ölecekti (Arı, 2005: 321-331).

ABD'nin Irak'a saldırma sebepleri arasında sayılan kitle imha silahları, kimyasal silahlar ve teröre destek gibi konuların yanı sıra Saddam'ın tiranik yapısı esas faktörler olarak görülmemektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın konuyla ilgili dış politika yetkilisi R. Haass'ın ifadesiyle, "cevabımı bilmeden kendisiyle beraber mezara gidecek" olan bir meseledir. Birbirinden farklı stratejik unsurlar arasında İsrail Lobisi'nin etkisi kayda değer bir öneme sahiptir. Ortadoğu'da demokrasinin yayılması iddialarıyla İsrail'in güvenliği arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur (Mearsheimer, Walt, 2008: 229-231). Pek çok Amerikalı ve yabancı gözlemciye göre ise Irak işgalinin arkasındaki gerçek itici güç Petrol'dü (Mearsheimer, Walt, 2008: 253).

Irak, dünyada çıkarılan en ucuz maliyetli petrol kaynağı bir ülkedir. Yarım asrı geçen bir süredir ABD'nin bölgedeki önceliği kabul edilebilir koşullarda bir petrol arzının sağlanmasıdır. 2003'ten bu yana süren Amerikan işgali sadece ABD'nin çıkarlarına zarar vermekle kalmamıştır; toplam maliyetin yarım trilyon doları bulabileceği öngörülen bir mali zarara da yükselebileceği öngörülmektedir (Polk, 2007: 1-2).

New York Times'a 2 Şubat 2003'te bir makale yazan J. Mearsheimer ve S. Walt ABD'nin hangi gerekçe ve sebep olursa olsun Irak'la savaşmak yerine Saddam'ı çevreleyip bir kutunun içinde tutmanın daha faydalı olacağını öne sürmekteydiler. Başkan Bush, 2002'de yaptığı Birlik Konuşmasında, Irak, İran ve K. Kore gibi rejimlerin 'şer eksenini' olduğunu ve bunların Amerika ve küresel güvenlik için tehdit oluşturduğunu belirtecekti. Irak'ı işgal, Ortadoğu ve İslam dünyasındaki Anti-Amerikan'cı eğilimleri arttırarak istikrarsızlığa yol açabilecekti (Mearsheimer, Walt, 2003: 405-409).

Vietnam Savaşı, 1962'den itibaren Amerikan imajını zedelemiştir. Dünya'daki değişim trendi pek çok şeyi değiştirirse de halktaki medenileşme eğilimi arttıkça, güç sistemlerinin büyük canavarı (great beast) kontrol altına almak için daha fazla çaba sarfedeceği bilinen hususlardandır. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarının ardından Bush yönetiminin Anayasa ve diğer normları askıya almışçasına hareket ettiği görülmektedir (Chomsky, 2008: 105-106). G. Bush ve T. Blair'in ABD ve İngiltere'yi yapısal müttefiklik ilişkisi içine sokarak dünyanın geri kalanını çok dikkate almaksızın gerçekleştirdikleri 2.Körfez Savaşı'nda, her şeye rağmen geniş bir koalisyonun var olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Mart 2003'te başlatılan bu savaşın maliyeti 2007'e gelindiğinde Vietnam Savaşı'nı geçecekti (Reynolds, 2008: 390-393).

Suriye Kriz'i esnasında ABD Başkan'ı Trump'ın sosyal medya üzerinden askerlerini bölgeden çekerken sarf ettiği sözler kamuoyu tarafından bir bilinç altı dışavurumu olarak tarihsel itiraf niteliğinde algılanmıştır. Ona göre petrol olmayan bölgelerde asker bulundurarak boşuna masraf yapılmamalıydı ve petrol bölgeleri ise Amerikan askerleri tarafından korunmaya devam edecekti. Şirketlerin ve Devletlerin petrol stratejileri ve savaşları kıran kırana sürerken siyaset bir labirenti andırır tarzda biçimlendirilerek her türlü itiraz ve 'kazanılmış hak' yaklaşımları daha baştan oyun dışı kalmış olacaktı. Sürdürülebilir olmayan bu eşitsiz ilişkiler sisteminin yeni bir gelecek inşası önünde en önemli handikap ve set olarak varlığını idame ettirebilmiş olması siyasetçiler için kökenli bir burn out'tan (tükenme sendromundan) kaynaklanmaktadır (Korkusuz, 2020: 98-99).

Ortadoğu'nun çok bilinmeyenli bir denklemi andıran siyasetinde yerel unsurların yanı sıra Türkiye gibi bölgesel aktörler kadar küresel aktörler de tayin edici role sahip görünmektedir. Ortadoğu'da Türkiye'nin dış politikasını belirlerken en çok etkisi olan aktörler olarak ABD ve Rusya dikkati çekmektedir (İnat, Yıldız, 2019: 3).

Avrupa Kolonyalizmi'nin kendi hukuklarına dair uygulamalar zaman içinde Arapları farklı ulus-devlet düzenleri içinde İslam'ın bir mezhep yorumu ya da aşiret yapısına terk edecekti. Irak'ın tarih boyunca Asur, Babil ve Sümer'lilerden günümüze kadar gelen hikayesi muhtelif dinler ve yönetimlerin etkisi altında biçimlenecekti (Marshall, 2016: 148-149). Burada özellikle İslamiyet'in doğuşu ve sonrasında bölgenin temel olarak İslam Medeniyet havzasının etki alanında kaldığını vurgulamak gerekir. İslam tarihi içindeki Sünni-Şii ayrışmasının merkez üssü yine bu topraklardadır.

Ortadoğu'da devletler arasında giderek büyüyen istikrarsızlık ve güvensizlik ortamının sebebi tüm bölgeyi kapsayan ihtilafları ve çatışmaları önleyici ve yönetici bir mekanizmaya sahip olmamasıdır. Yeni bölgesel iş birliği modelleri gelişimi bu güvensizlik ortamının önlenmesinde kritik bir öneme sahiptir. Sıfır toplamlı toplu güvenlik (collective security) yerine iş birliğine dayalı güvenlik (cooperative security) eğilimi güç kazanmaktadır. İlkinde (collective) spesifik bir askeri tehdite karşı beliren dışlayıcı bir karakter ön planda iken, ikincisinde (cooperative), güven teşkiliyle biçimlenen kapsayıcılıkla çatışmaların önlenmesi esas alınmaktadır (Kaye, 2018: 11-30).

Ortadoğu'nun istikrarsız halde tutulması ve gerçek güvenlik inşası yerine teritoryal güvenleştirme için referans nesnesi olarak görülmesi küresel güvenlik için gerçek bir risk ve tehdit olmayı sürdürmektedir.

6. Sonuç ve değerlendirme

Modern dünya pek çok farklı aktör, yapı ve bileşenin ilişki ve etkileşimi sonucunda tarihsel süreç içerisinde oluştu. Kapitalin gelişimi, başta ulus-devlet formasyonu olmak üzere siyasetin ve toplumsal yapının yeniden biçimlenişi, farklı seviyelerde etkili oldu. Politika ve ekonomi ilişkilerine sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi kapsamında bakmak önem arz etmektedir. Özellikle kapitalizmin modern dünyanın biçimlendirilmesindeki tayin edici etkisini göz ardı etmemek geçmişten günümüze devralarak yaşadığımız teritoryal sorunları ve kırılğanlıkları, bölgesel ve küresel gerilim ve

çatışmaları anlamlandırma bakımından önemlidir. Özelde Batı yakasının hikayesi olarak okunabilecek bu durum, olgu ve gelişmeler bütün bir yerküreyi etkisi altına almış durumdadır. Kapitalizmin ekonomik konuları politik konulardan özel olarak tecrid ederek ele alma tarzı bilhassa ABD dış politikası ve güvenlik yöneliminde göze ilişmektedir. 20.YY'da tarihsel kapitalizmin ve dünya sisteminin öncüsü konumundaki ABD'nin kendine has tarihsel gelişimi bu bağlamda ayrı bir ilgi ve projeksiyonu hak etmektedir. ABD'nin konumu aynı zamanda son otuz yılda devasa ölçüde artan borçlanma serüveniyle günümüz dünyasındaki ekonomi politik kırılmalıkların başında yer almaktadır. Bu olgu diğer büyük güçler ve diğer devletler için de geçerlidir. Cumhuriyetten İmparatorluğa, demokrasiden otokratikliğe hegemonik güç merkezi olarak tartışmalar ve dönüşümler yaşayan ABD'nin durumu yerkürenin geleceği açısından önemlidir.

II.Dünya Savaşı sonrasında yeni bir bilimsel disiplin olarak ortaya çıkan Uluslararası İlişkiler'de egemen düşünce ve yaklaşım ABD'nin dış politika ve güvenlik çıkarlarını da önceleyen realizm olacaktır. Realizm bilimsel anlamda pozitivist eğilimlerin zayıflamasına paralel olarak yeni yaklaşımlara doğru evrilmiştir. 1980'lerin sonunda eleştirel teorilerle beraber kendisine özgü bir biçimde inşacı perspektif giderek güç kazanacaktır. Ancak ABD'nin hariciye macerasını kuramsal açıdan dar bir perspektife indirgeyerek okumak (politik güvenlik vb. tek bir faktöre bağlı göstermek) böyle bir güç merkezinin hegemonya kalıplarını analizde istenen sonucu vermeyebilir. Başta Ortadoğu olmak üzere bu yönelimin olumsuz etki ve sonuçları net görülmektedir. Kolonyalizm, kapitalizm-modernite ilişkileri ve politik askeri yayılmacılık dürtü ve eğilimlerinin arkasındaki sebep-sonuç ilişkileri iyice irdelendiğinde ortaya çıkan tablo ne kendi kaderini tayin hakkıyla ve ne de demokratik uygarlıkla bağdaşmamaktadır. I ve II. Körfez Savaşlarından itibaren Ortadoğu'daki gelişmelerdeki temel itici gücün hedef ülkelere demokrasi getirmek olmadığı tam aksine bölgenin ekonomik zenginlik kaynakları olduğu süreç ve icraatlardan anlaşılmaktadır. ABD, Ortadoğu'da uzun süre doğrudan askeri işgal olarak yorumlanabilecek müdahalelere mesafeli durmuştu. Bu devletin sömürgecilik ve benzeri olumsuz algı, imaj ve yüklerden uzak kalma eğilimi Saddam'ın Kuveyt'i işgal denemesiyle değişecek ve ABD I. Körfez Savaşıyla doğrudan müdahale uygulamasına geçecektir. ABD'nin özellikle Soğuk Savaş sonrasındaki tek kutupluluk konumunu fırsata dönüştürerek pragmatik felsefesine uygun olarak zengin petrol yatakları üzerinde tam bir kontrolü hedeflediği anlaşılacaktır. Buradaki kurgusal ve kuramsal rasyonalitenin, Irak'a demokrasi getirme, kitle imha silahları, terörizm gibi gerekçelerin asıl neden olmadığı kısa zaman içinde fark edilecekti. Yeni Dünya Düzeni söylemi süreç içinde yerini terörle savaş konseptine bırakacaktı. 11 Eylül 2001'de İkiz Kulelere yönelik gerçekleştirilen ve terör saldırılarının doruk noktası olarak tarihe geçen saldırılar sonrasında ABD'nin ivedilikle giriştiği Irak ve Afganistan ikiz saldırıları dünya ve bölge için öngörülen güvenliği ve barışı tesis etmek yerine kaos ve belirsizliği tetikleyecekti. ABD'nin kendi milli güvenlik doktrinlerinde, çıkarlarını öncelemek ve politik iktisadi kırılmalıkların aşma noktasında teritoryal etki alanını Basra Körfezine dek uzatması ilgili hedef ülkeler için ciddi bir açmaz olarak dikkati çekmektedir. Konunun güvenlik yöneliminin ötesinde doğrudan ekonomik ve mali sebepleri olduğu anlaşılmaktadır. ABD'nin enerji ve güvenlik eksenli bir reel politika ile ekonomik milliyetçiliğinin bileşkesi içinde bölgeye konuşturduğu söylenilebilir. ABD'nin müttefiklik bağlantılarını geliştirerek - tabii kendi çıkarlarını önceleyerek- Ortadoğu'yu güvenlik metası haline dönüştüren müdahaleleri yıkım ve şoklar dizisine yol açmış durumdadır. Doğrudan müdahale ve bölgedeki enerji alanları üzerinde neredeyse yirmi yıl sürecek tam bir hegemonyasına rağmen ABD'nin durdurulamayan borçlanma artışının devam etmesi, teritoryal ekonomi politik kırılmalığın güvenikleştirici siyasetle aşılamayacağını göstermektedir. ABD'nin bölgesel bağlamda realist yaklaşıma inşacı perspektifi de dahil ederek yürüttüğü çok katmanlı güvenikleştirme siyasetinin yetersizliği anlaşılmaktadır. 1990'ların başında yaklaşık 3 trilyon dolar olan borç toplamı; 2008'de 10 trilyon dolar ve 2020'de 20 trilyon dolar seviyelerini aşmıştır. Borçlanma konusu sadece ABD'nin değil uluslararası sistemin de yapısal bir sorundur. Bugün tüm dünya devletleri toplamda yaklaşık 320 trilyon dolarla insanlık

tarihinin en büyük borçlanma rakamlarına ulaşmıştır. Bu tablo devletler, ülkeler ve insanlık bakımından farklı ölçeklerde ekonomik ve politik risk ve tehditlerin başında gelmektedir.

Güvenlik kavramının genişlemesi ile güvenikleştirme kavramı aynı şey değildir. Güvenikleştirme stratejileri güveniksizleştirme eğilimlerini de besleyerek gerçek güvenliğin zeminini kırılgan hale getirebilmektedir. Çağımız dünyası klasik sömürgecilik döneminden çok farklı olarak denetimi zor, karmaşık bir hal almıştır. Asimetrik ilişkiler ve çapraz reaksiyonlar öngörülerin dışında sonuçlara yol açmaktadır. Günümüzde tüm devletler ve aktörler temel meseleleri, fikri bir yenilenme ve kültürel dönüşüm ekseninde ele alma gereksinimi içindedir. İnsani, toplumsal, ekonomik güvenlikte birlikte sağlık ve çevre güvenliğinin önemi öne çıkmaktadır. Ortak yaşamı tehdit eden diğer faktörler ve dinamiklerle beraber gezegen ölçekli olarak yeni bir tutum ve yaklaşım geliştirmeye ihtiyaç vardır. Yaşamsal ve ontolojik güvenlik noktasında çok merkezli ve çok boyutlu bir perspektif önemlidir. Tek kutupluluğun aşılmasında ve büyük güçlerin dengelenmesinde söylemin ve kurguların üzerine çıkarak politik iktisadi analizin her seviye, ölçek ve platformda sürece dahil edilmesi gerekir. Yaşanabilir ve adil bir dünyanın inşası ve sürdürülebilir bir gerçekliğe dönüşmesi bu süreçle mümkündür.

Teşekkür bilgi notu/ Acknowledgement

Bu makalenin son şeklini almasında editör ve hakem olarak katkı sunan tüm hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Yazar beyanı/ Author statement

Veriler etik onay gerektirmeyen kaynaklardan toplandığı için, çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Al, A. (2016). Ekonomik (finansal) krizin kavramsal çerçevesinin küresel yönetim açısından değerlendirilmesi. İçerisinde A. Al (Ed.), *Uluslararası politik ekonomi ekonomik krizler ve Türkiye* (s. 13-36). Babiali Kültür Yayıncılık.
- Ambrose, S. E. & Brinkley, D. G. (1997). *Rise to globalism: American foreign policy since 1938*. Penguin Books.
- Ana Britannica. (1994). Thomas Woodrow Wilson. İçerisinde *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 31* (s. 414-415).
- Arı, T. (2005). *Geçmişten günümüze Ortadoğu, siyaset savaş diplomasi* (2. Baskı). Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Bostanoğlu, B. (1999). *Türkiye-ABD ilişkilerinin politikası*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Buzan, B., Waeber, O. & Wilde, J. de (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Chomsky, N. (2008). *Interventions*. Penguin Books.
- Çağlar, M. T. (2018). Bush'tan Trump'a ABD'nin Ortadoğu'da güç kullanımı ve taşıyıcı savaşlar. İçerisinde K. İnat & M. Ataman (Ed.), *Ortadoğu yıllığı 2017* (s. 545-570). Kadim Yayınları.
- Çelik, M. (2016). Uluslararası politik ekonomi açısından ekonomik krizlerin analizi. İçerisinde A. Al (Ed.), *Uluslararası politik ekonomi ekonomik krizler ve Türkiye* (s. 119-142). Babiali Kültür Yayıncılık.
- Dağ, A. E. (2005). *Uluslararası ilişkiler ve diplomasi sözlüğü* (2.Basım). Anka Yayınları.
- Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası güvenlik ve strateji*. Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Duffin, E. (2021). Public debt of the United States in 1990-2020, (Erişim Tarihi 22.10.2021), <https://www.statista.com/statistics/187867/public-debt-of-the-united-states-since-1990/>
- Engdahl, W. (2004). *A century of war: Anglo-American oil politics and the new world order*. Pluto Press.

- Epping, R. C. (2009). *The 21st century economy a beginner's guide: With 101 easy-to-master tools for surviving and thriving in the new global marketplace*. Vintage Books.
- Ercan, F. (1998). *Toplumlar ve ekonomiler*. Sarmal Yayınevi.
- Erhan, Ç. (2002). Soğuk Savaş sonrası ABD'nin güvenlik algılamaları. İçerisinde R. Yinanç & H. Taşdemir (Ed.), *Uluslararası güvenlik sorunları ve Türkiye* (s. 55-81). Seçkin Kitabevi.
- Ferguson, N. (2005). *Colossus: The rise and fall of the American empire*. Penguin Books.
- Frieden, J. A., Lake, D. A. & Schultz, K. A. (2013). *World politics: Interests, institutions, interactions*. W. W. Norton.
- Friedman, T. L. (2006). *The world is flat: The globalized world in the twenty-first century*. Penguin Books.
- Giddens, A. (2000). *Tarihsel materyalizmin çağdaş eleştirisi*. Ü. Tatlıcan (çev.). Paradigma Yayınları.
- Gilpin, R. (2015). *Uluslararası ilişkilerin ekonomi politiği* (3. Baskı). M. Duran vd. (çev.). Kripto Kitaplar.
- Griffiths, M., O'Callaghan T. & Roach S. C. (2013). *Uluslararası ilişkilerde temel kavramlar*. Cesran (çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Greenspan, A. (2008). *The age of turbulence: Adventures in a new world*. Penguin Books.
- Heaton, H. (1985). *Avrupa iktisat tarihi II. Cilt*. M. A. Kılıçbay & O. Aydoğuş (çev.). Teori Yayınları.
- Hendrickson, R. C. (2002). *The Clinton wars: The constitution, congress, and war powers*. Vanderbilt University Press.
- Howard, H. N. (1974). The United States and the Middle East: Basic interests and politics. In T. Y. İsmail (Ed.), *The Middle East in world politics: A study in contemporary international relations* (pp. 115-137). Syracuse University Press.
- İnat, K. & Yıldız, M. (2019). Türkiye'nin Ortadoğu politikası 2018. İçerisinde K. İnat & M. Ataman (Ed.), *Ortadoğu yyllığı 2018* (s. 1-16). İdeal Kültür Yayıncılık.
- Kaye, D. D. (2018). Can It Happen Here? Prospects for Regional Security Cooperation in the Middle East. In T. Cambanis & M. W. Hanna (Ed.), *Order from ashes: New foundations for security in the Middle East* (pp. 11-30). The Century Foundation Press.
- Kazgan, G. (1974). *İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi*. Bilgi Yayınevi.
- Kennedy, P. (1995). *Savaşta ve barışta büyük stratejiler*. A. Fethi (çev.). ETİ Kitapları.
- Kılıç, B. (2016). Finansal krizlerin ortak ve farklı yönlerine bakış: Kriz modellemesi yöntemi. İçerisinde A. Al (Ed.), *Uluslararası politik ekonomi ekonomik krizler ve Türkiye* (s. 91-117). Babıali Kültür Yayıncılık.
- Korkusuz, M. H. (2021). Küreselleşme'nin progresyon ve regresyon sarmalında konumsuz seyir rotası. İçerisinde Ç. Özen (Ed.), *IV. Mülkiye uluslararası ilişkiler kongresi, küreselleşmenin sonu? Bildiri kitabı* (s. 19-23). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Korkusuz, M. H. (2020). Ortadoğu'da Osmanlı sonrası süreçte siyaset labirenti ve petrol stratejileri. İçerisinde M. Özsarı & S. K. Ontunc (Ed.), *El ruha 6th international conference on social sciences proceedings book* (s. 80-103). İksad Publications.
- Köni, H. (2007). *Amerika'nın uluslararası politikası*. Ekim Yayınları.
- Lake, D. A. (2006). International political economy: A maturing interdiscipline. In B. R. Weingast & D. A. Wittman (Ed.), *The Oxford handbook of political economy* (pp. 757-777). Oxford University Press.
- Marshall, T. (2016). *Prisoners of geography: Ten maps that tell you everything you need to know about global politics*. Elliot and Thompson.
- Mearsheimer, J. J. & Walt, S. M. (2008). *The Israel lobby and US foreign policy: How a powerful American interest group has created havoc in the Middle East, damaged Israel itself and now threatens an even more perilous future*. Penguin Books.

- Mearsheimer, J. J. & Walt, S. M. (2003). Keeping Saddam Hussein in a box. In D. Barnell (Ed.). *Readings in American foreign policy: Historical and contemporary problems* (pp. 405-409). Pearson Longman.
- Mesjasz, C. (2015). Ekonomik güvenlik. İçerisinde M. Aydın & H. G. Brauch (Ed.), *Uluslararası ilişkilerde çatışmadan güvenliğe* (2.Baskı, s. 239-256). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mills, C. W. (1974). *İktidar seçkinleri*. Ü. Oskay (çev.). Bilgi Yayınevi.
- Moore, B. (1992). *Diktatörlüğün ve demokrasinin toplumsal kökenleri* (2. Baskı). Ş. Tekeli & A. Şenel (çev.). Verso Yayıncılık.
- Nye, J. & Welch, D. A. (2015). *Küresel çatışmayı ve işbirliğini anlamak*. R. Akman (çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oren, M. B. (2008). *Power, faith, and fantasy: America in the Middle East 1776 to the present*. W. W. Norton.
- Örki, A. (2019). *Uluslararası politik ekonomi ve realizm*. Dora Yayıncılık.
- Polk, W. R. (2007). *Irak'ı anlamak*. N. El Hüseyini (çev.). NTV Yayınları.
- Reinalda, B. (2009). *Routledge history of international organizations from 1815 to the present day*. Routledge.
- Reinhart, C. M. & Rogoff, K. S. (2010). *Bu defa farklı: Finansal çulğunluğun 800 yıllık tarihi*. L. Konyar (çev.). NTV Yayınları.
- Reynolds, D. (2008). *Summits: Six meetings that shaped the twentieth century*. Penguin Books.
- Sander, O. (2009). *Siyasi tarih: İlk çağlardan 1918'e* (19. Baskı). İmge Kitabevi.
- Seyidoğlu, H. (2001). *Ekonomi ve işletmecilik terimleri açıklamalı sözlük* (2. Baskı). Güzem Can Yayınları.
- Shannon, V. P. (2008). On the same page? Narrative interaction and Middle East policy in the two Bush presidencies. In A. J. Eksterowicz & G. P. Hastedt (Eds.). *The presidencies of George Herbert Walker Bush and George Walker Bush: Like father like son?* (pp. 157-177). Nova Science Publishers.
- Smith, A. (2009). *Milletlerin zenginliği*. H. Derin (çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sweezy, P. M. (2007). *Kapitalist gelişme teorisi: Marksist politik iktisadın ilkeleri*. G. Akalın (çev.). Kalkedon Yayınları.
- Tyler, P. (2009). *A world of trouble: America in the middle east*. Portobello Books.
- Wallerstein, I. (1993). *Jeopolitik ve jeokültür: Değişmekte olan dünya-sistemi üzerine denemeler*. M. Özel (çev.). İz Yayıncılık.
- Yergin, D. (2012). *The quest: Energy, security, and the remaking of the modern world*. Penguin Books.
- Zakaria, F. (2009). *The Post-American world*. W. W. Norton & Company, Inc.

Summary

The nation-state system, recognized as the main actor in international relations, which is shaped by the relations and interactions of many political, economic, social and cultural factors, especially by modernity and capital, led to extraordinary manifestations of a structural and functional nature. The territorial security need of the modern nation-state system, which tended to flourish after the Peace of Westphalia, drew attention as processes that progressed intertwined with political, economic and social fragilities. Demands for freedom, equality and welfare would also stimulate the search for a new political and social order through internal and external tensions and wars in the western world. Even if the rational and humanist discourse, that came to the fore in this change and transformation process, were to claim a more just and liberal world, there was a tendency to be constructed in accordance with the growth and expansion processes of historical capitalism. The process of accumulation, growth and expansion of capital and the formation of the world capitalist system is a process that has actually been going on since the 15th century, even if its roots can be found in earlier periods. In a way, the development of capital and the appearance of the modern state on the stage of history - together with its depressions and crises - can be read as parallel ongoing phenomena. The turbulent ups and downs of the dominant powers, who wanted to balance their internal contradictions by exporting them, behind the colonialism and expansionist impulses in

order to ensure stability within their own national borders, set the stage for great wars in the 20th century, even if they were to be overcome with relative harmony in the 19th century. When the Bretton Woods system did not work after many shocks, especially the oil crisis, the information revolution and a post-Fordist production would be emphasized, but its main problematic existence would be evident with the huge increasing debt dynamic. In this context, it is not possible to think about the reality of a long-term capitalization of the USA, its rise as a trading state since its foundation as a modern country and state, its emergence as a hegemonic power especially after the second half of the 20th century, without also thinking about its expansionist urge and its direct orientation to energy and raw material resources. It is noteworthy that, the debt adventure of the USA, as the leader of historical capitalism and the world system in the 20th century, has increased tremendously in the last thirty years, and is one of the leading economic and political vulnerabilities in the contemporary world. This phenomenon also applies to other great powers. The situation of the USA as a hegemonial center, which has been experiencing debates and transformations from republic to empire and from democracy to autocracy is important for the future of the world. In this article, the debt issue of the USA will be evaluated and analysed in terms of its effects on the Middle East region and the world system in its historical and social context, taking into account the major political and military developments of the last thirty years. Furthermore, this study, which includes the views and approaches of leading academics and politicians in the USA, in the light of relevant data as well as American literature on the subject and considering the sources, the major political and military developments of the last thirty years with conceptual and current developments were discussed with an interdisciplinary method from a critical perspective. Theoretical approaches belonging to the realist and constructivist schools were discussed with the inclusion of the international political-economic perspective and the concept of security. It can be thought that the efforts to correct and improve the domestic economic and financial picture by exporting territorial contradictions, which were more possible to observe in the colonial and expansionist phases of capitalism, are not an appropriate mean for purpose in the world of interdependencies and complexities we live in. Especially in this context, although the Middle East issue stands out as a commodity/object of securitization, it is seen that the tendency, which is basically related to the resource nationalism effort to overcome the economic bottleneck in the country connected with exponential increasing debt in the last thirty years, triggered unexpected developments contrary to expectations.

